

SANAYİLEŞMEDE BEŞERİ SERMAYENİN ÖNEMİ : ÖRNEK GAP BÖLGESİ

A.Yılmaz GÜNDÜZ*

Mehmet KAYA**

*Doç. Dr., İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Öğretim Üyesi-Malatya,
aygunduz@inonu.edu.tr

**Yrd.Doç.Dr.,Dicle Üniversitesi Ergani Meslek Yüksekokulu,Öğretim Üyesi-Diyarbakır,
kayamehmet@dicle.edu.tr

Kalkınma malla başlamaz, insanla ve onun eğitimi, örgütlenmesi, disiplini ile başlar.
Bu üçü olmadan tüm kaynaklar el atılmamış saklı olarak kalır.

E.F.Schumacher

Özet

Ekonomik kalkınma ya da sanayileşme, altyapı yatırımlarına özellikle beşeri altyapı yatırımlarına bağlıdır. Altyapı yatırımları ve eğitim seviyesi yüksek ülkelerde kalkınma ve teknolojik gelişme de yüksektir. Gelişmekte olan ülkelerde ise hem altyapı yatırımları hem de eğitim seviyesi düşüktür. Az gelişmiş bölgelerin geri kalma nedenlerinin başında yer alan önemli faktörlerden bir tanesi de budur. Az gelişmiş bölgelerde piyasanın küçüklüğü, hane halkının gelir seviyesinin düşüklüğü ve sermaye birikiminin yetersizliği eğitimi etkilemektedir. Özellikle kırsal alandaki yüksek doğum oranlarından kaynaklanan hızlı nüfus artışı da gelişmeyi engelleyen başka bir faktördür.

Bu makalede bölge sanayileşmesine önemli katkısı olacağı düşünülen altyapı yatırımları ile eğitim faaliyetleri arasındaki ilişkiler ele alınacak ve incelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kavramlar: Sanayileşme, Kalkınma, Beşeri Sermaye, Eğitim

THE İMPORTANCE OF HUMAN CAPITAL FOR INDUSTRIALİZATION OF GAP REGION

Development doesn't start with goods,it starts with human and
İts education, organization and discipline without these three,
all resources remain untuched.

E.F.Schumacher

Abstract

Economic development or industrialization depends on infrastructure investment, especially on human infrastruttura investments. In countries which have a high infrastruttura investments and education level, development and technological progress are also high. I addition, this is one of the leading reasons for being an underdeveloping region. In underdeveloping regions,smallnes of market, lowness of income level and insufficiency of capital saving affect edication. Particularly, rapid population increase due to high chilbirth rates in rural areas is another factor affecting development.

In this study,the relations between infrastructure investments and education activities which are taught to contribute a lot to the industrialization of region are discussed and examined.

Key Words: ,Industrialzation Development,Human Capital,,Education.

1-Giriş

Kalkınma, bir toplumun reel milli gelirinin devamlı ve kümülatif bir biçimde artışını sağlayan, sosyal, kültürel ve politik değişkenlerin bileşimi olarak tanımlandığında, bu kavramın merkezine insan faktörü yerleşmektedir. Bu çerçevede kalkınmanın amacı, halkın mutlu, uzun ve sağlıklı bir yaşam sürmesini sağlamak için gerekli ortamı sağlamaktır. Kalkınmanın evrensel boyutu ise, sağlık, eğitim ve gelir alanlarının kapsadığı koşulların, herkese eşit olanaklarla sunulmasını ve evrensel hayat standartlarına ulaşabilmeyi içermektedir(http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=169).

Kalkınma ,sanayileşme özdeşliği genel kabul görmektedir.Bir başka yaygın kanaat ise,sanayileşme için asgari bir altyapı zaruretidir. Zira bu altyapı olmadan üretken faaliyetlerin yapılması,özel sektörün yatırım projelerini karlı bulması,dolayısıyla kalkınma mümkün değildir (www.dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/457/5186.pdf). Altyapı, kalkınma düşüncesi ve iş bölümünün olduğu bir toplumda belirlenen amaca uygun kaynak kullanımı ve dağılımının ekonomide mümkün olan en yüksek

gelir düzeyine ulaşmayı sağlayan, ekonominin tüm maddi, kurumsal ve personel donatım ve teçhizat toplamı olarak tanımlanmaktadır. Altyapı yatırımları, maddi altyapı, kurumsal altyapı ve beşeri altyapı yatırımları diye kendi içerisinde üçe ayrılır(Erkan,1987,7).

Maddi altyapı, ekonomide yaygın olarak kullanılan sosyal sabit sermaye ile eş anlamlıdır. Bir ekonominin enerji, yol, ulaşım, haberleşme alanlarındaki bütün yatırımların yanı sıra kamu yönetimi, eğitim, araştırma, sağlık ve sosyal hizmetler için gerekli bina ve donatım alanındaki yatırımları içermektedir. Ekonominin toplam fiziki sermaye stoklarından, mal ve hizmet üretiminde genellikle ön hizmetler olarak üretime girerek yararlanan bölümü maddi altyapıyı oluşturmaktadır. Ekonominin toplam fiziki sermayesinin geri kalan bölümü de doğrudan doğruya verimlilik ve kârlılığa yönelik sermayeyi yani üstyapıyı oluşturmaktadır. Maddi altyapı, ekonomik faaliyetin seviye ve bütünleşme derecesine hem doğrudan doğruya hem de dolaylı olarak etki etmektedir(Erkan,1987,7).

Kurumsal altyapı, bir toplumda ekonomik birimlerin faaliyet planlarının hazırlanması, karara bağlanması, uygulanması ve kontrolü için gerekli genel çerçeveyi oluşturan, zaman içinde de yerleşmiş, geliştirilmiş olan norm, örgütlenme biçimleri ve yöntemleri kapsamaktadır. Böylece ekonominin idari örgütlenmesi, hukuk ve sosyal düzeni ile kişilerin alışkanlıkları, davranışları düşünce yöntemleri ve temel toplumsal değer yargıları kurumsal altyapıyı oluşturur. İnsan unsurunu kapsayan personel altyapı ise aynı zamanda beşeri sermaye olarak da tanımlanır. Personel altyapı olarak bilinen beşeri sermaye sosyo-ekonomik gelişmede girişimcilik, uzmanlaşmış işgücü, yöneticilik, eğitimcilik, planlama ve ekonomi politikası alanındaki fonksiyonları kapsamaktadır. Gelişme süreci içinde bu fonksiyonların daha nitelikli insan gücü ile gerçekleştirilmesi, sosyal bütünleşmenin artması yönünde etkili olmaktadır. Personel altyapı, eğitim, öğretim, araştırma ve uzmanlaşma süreçleri içinde oluşturulup ortaya çıkarılmaktadır. Bu süreçler içinde aynı anda kurumsal altyapı olarak temel normlar ve değer yargılarını ve örgütlenme biçimlerini oluşturmaktadır. Bu nedenle personel altyapı ile kurumsal altyapı birbirini tamamlamaktadır. Personel altyapı ekonomik gelişmeyi, üretimi ve üretkenliği etkileyen en önemli yatırımların başında gelmektedir. Doğal altyapısını tamamlamış gelişmiş ülkelerin, bugün en çok ağırlık verdikleri yatırımların başında personel altyapı gelmektedir(Erkan,1987,7).

Altyapı yatırımları ile sanayileşme ya da kalkınma arasında yakın bir ilişki vardır. Bu ilişki gelişmiş ülkelerde ve bölgelerde kolayca görülmektedir. Bu konuda ünlü iktisatçı Kaldor, ekonomide tarımın, uzun dönemde azalan getirilerle işleyişine karşılık, artan getiri sağlayan tek sektörün sanayi olduğunu vurgulamaktadır. Sanayi, özellikle imalat sanayi, üretimle verimlilik arasındaki dinamik ilişkinin ortaya çıktığı tek alandır. Altyapı yatırımlarını tamamlamış olmasından kaynaklanarak bugün Güneydoğu Anadolu Bölgesinde gelişmiş en önemli il Gaziantep'tir. Ancak, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki diğer illerin durumuna bakılacak olunursa altyapı yatırımları açısından yeterli düzeyde gelişmemiş olmalarından kaynaklanarak söz konusu illerinde gelişmedikleri görülecektir.

Bir ülke ekonomisinin veya ülke ekonomisi içindeki işletmelerin gelişip büyüebilmesi, uluslararası piyasalarda söz sahibi olabilmesi, verimliliğini ve karlılığını arttırabilmesi için salt fiziksel yatırım yeterli değildir. Makro ve mikro ekonomik seviyelerde başarılı olabilmenin en önemli ve etkin nedenlerinden biri de yapılacak işin kapsamının gerektirdiği nitelikte yetenek ve eğitime - öğrenime sahip insan kaynaklarına sahip olmaktır. Başka bir deyişle, bir ülke ekonomisinin veya bir işletmenin uzun vadede başarısı sahip olunan insan gücü kaynaklarının nitelikleri ile sınırlı ve orantılıdır. Fiziksel (makineler-tesisler), mali veya doğal kaynaklar ne denli büyük olursa olsun nitelikli insan gücü (beşeri sermaye) olmadan ne ülke ekonomisinin ne de işletmelerin uzun vadede kalıcı bir başarıya ulaşması düşünülemez.(http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=473).

Buna karşılık, ekonomik büyümelerini hızlandırmak isteyen az gelişmiş ülkeler, fiziki sermaye yatırımlarına yönelik programlarını uygulamaya koyma gayretlerine rağmen, genellikle eğitim için az miktarda kaynak ayırabilmektedir. Ancak, iktisadi büyüme, ülkenin sahip olduğu fiziki ve insan sermayesi stokunun rasyonel kullanımı ve sermaye stokuna yapılacak ilaveler ile gerçekleştirilebilir.(http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=255)

İnsana yatırım denildiği zaman genellikle eğitim yatırımları kastedilmektedir. Okur-yazarlık oranlarını ve insanların bilgi-yetenek seviyelerini yükselten eğitim yatırımları, yalnızca az gelişmiş ülkeler için değil, gelişmiş ülkeler için de üzerinde önemle durulan ve ekonomik büyüme ile ilişkileri özenle araştırılan bir konu olmuştur.(http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=255)

Ülkemizin önemli ekonomik sorunlarından biri de bölgeler itibariyle gelişmişlik düzeylerinin farklılığıdır. Bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının temelinde birçok etken yatmaktadır. Bu etkenler arasında altyapı yetersizliği, sermaye (beşeri ve fiziksel sermaye) birikimi yetersizliği, kalkınma olgusunu olumsuz etkileyen sosyo-kültürel yapıların varlığı gibi birçok etken sayılabilir. Bütün bunlara ilave olarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki eğitim düzeylerinin Türkiye ortalamalarının altında gerçekleşmesi, bu bölgelerin gelişmelerinin önünde önemli bir engel olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim yukarıda belirtildiği gibi eğitim ile kalkınma arasında önemli bir ilişki bulunmaktadır. Bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılması ve sonuçta ülke ekonomisinde arzulan gelişme düzeyinin sağlanması için eğitim olgusuna büyük önem verilmesi gerekmektedir (<http://web.sakarya.edu.tr/~hgurak/yazilar/makale/GAP%20Makale-Ars%20Gor%20Abidin%20Oncel.doc>)

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)'ın temel amacı ülke bütünlüğü kapsamında uygulandığı bölgenin sosyo-ekonomik kalkınmasını sağlamaktır. Bu nedenle bölgenin atıl durumdaki tüm kaynaklarının "GAP Master Plan" hedefleri doğrultusunda aktif duruma getirilmesi amacıyla birçok büyük projeler geliştirilmiştir. Bazı yıl 1985 ve hedef yıl 2005 alındığında, geliştirilen bu projelerin, özellikle enerji başta olmak üzere, sulama sistemleriyle ilgili olanların önemli bir kısmı tamamlanmış görünmektedir. Buna karşılık gerçekleştirilen bu projeler kapsamında hedeflere ulaşıldığını söylemek ise oldukça zor görünmektedir. Bu durumun temel nedenleri olarak GAP yatırımları için ayrılan bütçenin yetersizliği ve buna bağlı olarak birlikte ve eş-zamanlı yapılması gereken projelerin tamamlanmaması gösterilse de; sağlanan iş olanaklarının gereklerini yerine getirmek durumunda olan bölge işgücünün, içinde bulunduğu mevcut yapıdan da önemli derecede kaynaklandığı söylenebilir. Bu amaçla daha önce GAP bölgesi işgücü problemleri çeşitli boyutlarda ele alınmış ancak GAP'ın gerçekleşme düzeyi arttıkça, meydana getirdiği yeni istihdam olanaklarına paralel işgücü problemlerinin eğitim boyutunda olanlarının giderek daha fazla önem kazanması bu tür çalışmaların gerekliliğini ortaya çıkarmıştır (<http://www.ksef.gazi.edu.tr/dergi/pdf/Cilt12-No2-2004Ekim/smentese.pdf>).

Ekonomik gelişmeler ile sosyal gelişmelerin etkileşim ve uyum alanı işgücü piyasalarıdır. İşgücünü, yeni iş ve istihdam koşullarına karşı esnek, adapte olabilir, daha becerikli hale getirmeye yardımcı olmak için bölgedeki vatandaşların daha donanımlı hale getirilmesi önem arz etmektedir. Özellikle gençlerin mesleki ve teknik yetkinliği ve becerilerini artırarak istihdam fırsatı bulmaları sağlanacaktır. Nitelikli, becerikli, özgüveni yüksek, iletişime ve yeniliğe açık girişimci bir toplum, rekabet gücünün ve kalkınmanın temel dinamiği olacaktır (<http://www.gap.gov.tr/Turkish/Genel/eylem812.pdf>).

Bu makalede öncelikle beşeri sermaye kavramı açıklanacak daha sonra ise beşeri sermaye yatırımları özellikle eğitim ile sanayileşme arasındaki ilişkiler GAP Bölgesi düzeyinde değerlendirilmeye çalışılacaktır.

2-Beşeri Sermaye Kavramı

Ekonomik gelişme süreci içerisinde insan faktörünün önemini açıklamaya yönelik olarak geliştirilen beşeri sermaye kuramı insana yapılan yatırımlar sayesinde kalkınma sürecinin daha kısa sürede gerçekleşebileceğini ileri sürmektedir. Beşeri sermaye bireye mal olmuş bilgi, beceri ve kazanılmış diğer niteliklerin değeri olarak tanımlanmaktadır. Bu kurama göre bir ekonomide belli bir dönemde üretilen mal ve hizmet miktarı, kişisel kazançlar ve insana yapılan yatırımlar arasında doğrusal bir ilişki söz konusudur. Buna göre insana yapılan yatırım düzeyi arttıkça, ulusal gelir ve kişisel kazanç da artmaktadır. Sosyoekonomik kalkınma sürecinde mevcut kaynakların optimal olarak kullanımı yoluyla maksimum faydanın elde edilmesi, teknolojik gelişmenin hız kazanması ve toplumsal refah artışının sağlanması fiziksel sermaye yatırımları yanında beşeri sermaye yatırımlarına da bağlıdır. Bu bağlamda iktisadi kalkınmanın hızlandırılabilmesi için emeğin niteliğini arttıran beşeri sermaye yatırımlarının artırılması gerekmektedir. Emeğin niteliğini ve verimliliğini arttırmaya yönelik beşeri sermaye yatırımlarının en önemlisi ise eğitim harcamalarıdır. Beşeri sermaye kuramına göre, sosyo-ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesinde ve yapısal değişimin sağlanmasında beşeri sermaye en az fiziksel sermaye kadar önem taşımaktadır. (www.sosyoekonomi.hacettepe.edu.tr/050102.pdf)

Klasik İktisatçıların insanın üretim sürecinde bir sermaye malı gibi düşünülebileceği ve bu nedenle *insana yatırım* yapılması gereğine yönelik görüşleriyle beraber, 1960'lı yıllara göre ihmal edilen insana yatırım konusu, teknolojik gelişmelerle birlikte tekrar önem kazanmış ve bu dönemle birlikte büyüme teorileri geliştirilmiştir (http://www.bilgiyoneti.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=255)

Beşeri sermaye kavramı iktisat literatürüne, Adam Smith, J.S.Mill ve Alfred Marsall'ın çalışmaları ile girmiştir. Beşeri sermaye kavramının önem kazanmasında 1970'li yıllarda popüler olan insan merkezli kalkınma yaklaşımlarının rolü olmuştur. Bu yaklaşımlar, emeği üretimde kullanılan bir sermaye malı haline getirmiş ve beşeri sermaye adı altında teori ve modellere taşımıştır. Lucas (1998), Grammy ve diğerleri (1996), Cheng ve diğerleri (1997) ve Barro (1998) tarafından yapılan analizler, nitelikli işgücünü temsil eden beşeri sermayenin yüksek teknoloji ürünleri daha kolay kullanarak üretimde verimliliği artırdığını ortaya koymuştur. 1990'lı yıllarda beşeri sermaye ile ekonomik büyüme alanında en kapsamlı çalışmayı Robert J.Barro yapmıştır. İlgili çalışmada Baro ilave bir yıllık eğitim düzeyinin iktisadi büyüme %0.44 oranında artırdığını tespit etmiştir(Baro,1998,5-6).

Bu süreçte, *insana yatırım* konusunun teorik çatısı T.W.SCHULTZ tarafından kurulmuştur. SCHULTZ ile birlikte E.DENISON, G.BECKER, HARBİSON, MYERS, MINCER, G.PSACHAROPOULOS, R.J.BARRO gibi iktisatçılar insana yatırım konusunda önemli katkılarda bulunmuşlardır.1960'larda SCHULTZ ve DENISON'un yaptığı çalışmalar eğitimin, ulusal gelir artışına doğrudan katkı yaptığını göstermiştir. SCHULTZ beşeri yatırımları, kaynağı ne olursa olsun bir halkın sahip olduğu faydalı yeteneklerin toplamı olarak ifade etmiştir. Eğitimin ekonomideki rolünü açıklayan en eski yaklaşım olarak kabul edilen *insan sermayesi kuramına* ilk teorik katkı SCHULTZ tarafından yapılmıştır. Kurama göre; insan sermayesi yatırımları üretimi, dolayısıyla da verimliliği arttıran etkili yatırımlardır. İnsan sermayesi Batı toplumlarında klasik anlamdaki (insana özgü olmayan) sermayeden daha hızlı ve büyük oranda bir büyümeye sebep olmaktadır. Başka bir deyişle, gelişmiş ülkelerin büyümesinin önemli bir bölümü insan sermayesindeki artışlar ile açıklanmakta ve bu durum insan sermayesinin önemini açıkça göstermektedir (http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=255)

Ekonomik kalkınmada belirleyici olan en önemli iki faktörün *genel eğitim* ve *teknolojik yenilikler* olduğunu belirten DENISON'a göre; ABD'de 1900'lerin başında eğitimin büyümedeki payı %11 iken, 1929-1957'de bu oran %23 olmuş ve söz konusu dönemin ardından artmıştır. Bununla birlikte, ABD'de 1930-1960 döneminde ulusal gelirin %3 arttığını ve bu artışın %67'sinin eğitim düzeyindeki artıştan dolayı olduğu sonucuna ulaşan DENISON'un bulguları, işgücünün niteliğindeki yükselmenin (0,73) makine ve teçhizatın kalitesindeki artıştan (0,27) daha etkili olduğu ve büyüme hızı ile teknolojik yeniliğin büyük ölçüde eğitime bağlı olduğu yönünde olmuştur (http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=255)

Asya mucizesini gerçekleştiren Hong Kong, Singapur, Güney Kore ve Tayvan'a baktığımızda büyümenin itici gücü, beşeri sermayeye ya da insana yapılan yatırım olmuştur. Sadece Tayvan'da devlet tarafından yılda yaklaşık 7000 öğrencinin yurt dışına eğitim amaçlı gönderildiği bilinmektedir. Beşeri sermayenin ekonomik büyümeyi hızlandırarak ekonomik kalkınmaya yol açması bir taraftan insana yapılan yatırımları artırırken diğer taraftan ülkelerin beşeri sermaye stoklarının hesaplanmasını da gündeme getirmiştir(Kozlu,1995,13).

Gene bu konuda dünyada en zor işin, bilinen bir şeyi tekrar keşfetmek olduğunu söyleyen Pakistanlı siyaset adamı Mahbub Ul Haq, uzun kalkınma gayretlerinden sonra, nihayet, insanın ekonomik kalkınmada hem araç hem de amaç olduğu gerçeğini tekrar keşfettiğimizi belirtiyor. Ekonomik az gelişmişlik çemberini kırmak isteyen toplumların gayretleri sermaye birikimi sağlayarak veya çeşitli yollardan sermaye temin ederek bunu fiziki yatırıma dönüştürmek üzerinde yoğunlaşmıştır. Ekonomide kalkınma araçlarından bahsedildiği zaman genellikle akla gelen yatırım sermayesidir. Sanayi yatırımlarında verimliliğin yüksek oluşu, bu toplumları çabuk kalkınmak için sanayileşme sürecini hızla başarmaya itmiş veya bu süreci hızlandırmaya zorlamıştır (Üçcan,1992,4).

Beşeri kaynağın layık olduğu önemin ondan esirgendiğine verilebilecek klasik bir örnek, bol miktarda yatırım sermayesine sahip oldukları halde ne sanayileşmeyi ne de kalkınmayı henüz başaramamış olan toplumlardır.Mahbub Ul Haq'a göre, OPEC ülkeleri örneğinde görüldüğü gibi, bu ülkelerin çoğunluğu geçici kazançlarını sürekli gelir kaynakları haline dönüştürmekle beraber, beşeri sermayelerinin, kurumlarının ve becerilerinin yetersizliği dolayısıyla, parasal sermayeyi gerçek bir kalkınmaya dönüştürmeyi becerememişlerdir(Üçcan,1992,8).

Genellikle, tasarruf, yatırım, ithalat, ihracat ve gayri safi milli hasıla göstergeleriyle meşgul olan ekonomistlere göre insan kalkınmanın aracıdır. Gerek beşeri sermaye oluşumuna ilişkin teoriler gerek beşeri kaynak geliştirme yaklaşımları insanları amaç değil araç olarak görmektedir. Kalkınmanın asıl amacının insanın refahı olduğu, dolayısıyla insanın kalkınmaya bir amaç olarak entegre edilmesi gerektiği nihayet anlaşılmiş bulunmaktadır. Bu görüş VI.Beş Yıllık Kalkınma Planında da kısmen akis bulmuş ve bir yandan beşeri kaynağın kalkınmanın en önemli unsuru olduğunu belirtirken, diğer yandan da ülkenin doğal ve ekonomik kaynaklarını geliştirerek insanın hizmetine sunmanın esas olduğu kabul edilmiştir (<http://www.akdeniz.edu.tr/iibf/yeni/genel/dergi/say105/11karagul.pdf>).

Birleşmiş Milletler tarafından yapılan bir çalışmada, beşeri kalkınmanın, insan hayatının üç temel ögesi üzerinde yoğunlaşması gerektiği sonucuna varılmıştır. Bu ögeler, insanın ömrü, bilgisi ve insana yakışır hayat standartları olarak belirlenmiştir. Bu açıklamalardan sonra GAP Bölgesinin sanayi ve eğitim durumu ele alınacak ve incelenmeye çalışılacaktır.

3. GAP ve Sanayi

Güneydoğu Anadolu Bölgesinin kalkınmasını hızlandırmak amacıyla başlatılan ve Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa, Şırnak illerinde uygulanmakta olan GAP, Türkiye'nin şu ana kadar yaptığı en büyük ve en kapsamlı bölgesel kalkınma projesi olarak görülmektedir. GAP, Fırat ve Dicle nehirleri üzerinde yapımı öngörülen barajlar, hidroelektrik santraller ve sulama tesislerinin yanı sıra kentsel ve kırsal altyapı, tarımsal altyapı, ulaştırma, sanayi, eğitim, sağlık, konut vb. konularındaki yatırımları da içine alan, sadece Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ni değil, tüm Türkiye'yi etkileyecek değişimleri de beraberinde getirecek çok yönlü bir entegre kalkınma projesi olarak hayatta geçirilmeye çalışılmıştır. (<http://web.sakarya.edu.tr/~hgurak/yazilar/makale/GAP%20Makale-Ars%20Gor%20Abidin%20Oncel.doc>).

Bölgeler arası gelişmişlik farklarının giderilmesinde ve kırsal kesimin kalkınmasında tarımın ve tarıma dayalı sanayilerin katkısı oldukça fazladır. Bununla birlikte, tarıma dayalı sanayiler gelişme sürecinde diğer sanayilerin büyümesine önemli katkıda bulunmaktadır. Bu bakımdan tarıma dayalı sanayiler, bölgesel gelişme için stratejik öneme sahip sektörler konumundadır. (Kılıçkap vd., 1999, 149) Bölge için hazırlanan GAP Master Planı Bölgenin "Tarıma Dayalı İhracat Merkezi" olmasını öngörmektedir. Bu doğrultuda sınai gelişmenin sağlanması için gerçekleştirilecek yatırımlarla, ortaya çıkacak potansiyelin, sanayi ve hizmet sektöründe etkin bir şekilde değerlendirilmesi ve özel sektör yatırımlarının yanı sıra GAP kapsamında özel sektörün katkısının sağlanmasına yönelik projeler uygulanmaktadır. (<http://www.gap.gov.tr/gap.php?sayfa=Turkish/Ggbilgi/gbilesen.html>)

Güneydoğu Anadolu Bölgesinin ekonomik yapısı tarıma dayalı olup sanayi gelişmemiştir. GAP İdaresi tarafından 1992 yılında yürütülen "GAP Bölgesel Ulaşım ve Altyapı Geliştirme Çalışması" ile bölgedeki ekonomik gelişme ve bunun muhtemel coğrafi dağılımı belirlenmiş, bölgede hızlı gelişmesi beklenen bazı yörelerin çevre düzeni planları yapılmış ve bunlarda GAP'ın yaratacağı sanayiler için yer ayrılmıştır. Beş il merkezinde kurulan ve GAP ile oluşacak, iş ve yatırım ortamına katılacak bölge içi ve dışı yatırımcıları özendirilen, bilgi ve danışmanlık hizmeti veren "GAP Girişimci Destekleme Yönlendirme Merkezleri" (GAPGİDEM) de faaliyetlerini sürdürmektedir. GAP bölgesinde son yıllarda gözlenen tarımsal üretim artışı, sanayileşme alanında dikkate değer bir canlanmaya yol açmıştır. (<http://www.gap.gov.tr/gap.php?sayfa=Turkish/Ggbilgi/gbilesen.html>)

GAP Bölgesi'nde biri Gaziantep, diğeri Mardin'de olmak üzere 2 serbest bölge mevcuttur. 8 organize sanayi bölgesi (OSB) tamamlanmış, 11 OSB ise yatırım programında yer almaktadır. İnşaatı devam eden 4 OSB'de de üretime geçilmiş olup faaliyetteki OSB sayısı 12'dir (<http://www.gap.gov.tr/sdurum.pdf>). GAP Bölgesi'nde tamamlanan OSB'lerin Türkiye toplamı içindeki payı, alan büyüklüğü bakımından % 15,3'dür. Mevcut OSB'lerde 544 fabrika üretime geçmiş ve 43.500 kişiye iş imkanı sağlamıştır (http://tr.wikipedia.org/wiki/G%C3%BCneydo%C4%9Fu_Anadolu_Projesi). GAP Bölgesi'nde 18 adet Küçük Sanayi Sitesi (KSS) tamamlanmıştır. Bunlardan 6'sı Diyarbakır, 6'sı Gaziantep, 3'ü Şanlıurfa, 1'i Batman, 1'i Siirt ve 1'i Mardin'dedir. GAP Bölgesi KSS'lerinin Türkiye toplamı içindeki payı % 7'dir. Bu sitelerde mevcut 5.514 işyerinde yaklaşık 33.000 kişi çalışmaktadır. Halen yapımı devam eden küçük sanayi siteleri tamamlandığında, istihdam kapasitesinin 60.000 kişiye ulaşacağı öngörülmektedir (<http://www.gap.gov.tr/Turkish/Frames/fr15.html>).

Bölge'nin sulu tarıma açılması ile beraber sanayide önemli gelişmeler meydana gelmiş; sanayi tesisleri sayısı iki katına çıkmıştır. 2007 yılı sonu itibariyle GAP Bölgesi'nde on kişiden fazla işçi çalıştıran işletme sayısı 1.969'dur. Bu işletmelerde toplam 87.566 kişi istihdam edilmektedir. (<http://www.gap.gov.tr/sdurum.pdf>). İş yerlerinin yoğunlaştığı sektörlerden önem sıralamasına göre birincisi; dokuma, giyim eşyası ve deri sanayi, ikincisi ; gıda, içki, tütün sanayi ve üçüncüsü de metal sanayidir. (Özgen, 2001, 143)

GAP bölgesinde mevcut sanayinin konumu irdelendiğinde, elde edilen verimin bölge için çok yetersiz kaldığı ve mevcut sonuçların Türkiye ortalamasının çok altında olduğu görülmektedir. Bölgenin mevcut yapısı içerisinde, sanayi sektöründe olumsuz koşulları yaratan faktörlerin başında finansman kaynaklarının yetersizliği, yeterli düzeyde bir pazarın olmayışı, kalifiye eleman eksikliği ve girişimcilerin yetersiz olduğu yönündedir. (Direk ve Yılmaz, 2001, 94)

Kamu finansmanındaki sorunların yanı sıra sürekli yüksek enflasyonun da ekonominin performansı üzerinde olumsuz etkileri olmuş ve bu durum ekonomik büyüme ve sanayileşmede dalgalanmalara ve potansiyelinin altında kalınmasına neden olmuştur. Yoğun bürokrasi, yatırım ortamındaki belirsizlikler, yetersiz Ar-Ge harcamaları, tasarım ve marka yaratmadaki yetersizlikler, finansman kaynaklarına erişimde engeller, etkin olmayan pazarlama hizmetleri, düşük ölçekli kapasiteler, düşük verimlilik ve kalite ile çevre bilincindeki eksiklik sanayinin temel zaafı olarak ortaya çıkmaktadır (Yiğit, 1999, 143).

Küçük ölçekli sanayi işletmeleri ise sınırlı kapasiteleri ve organize olamayan yapıları nedeniyle, verimlilik, kalite, pazarlama, teknik bilgi ve finansman alanlarında sorun yaşamaktadır. Ayrıca, haksız bir rekabet ortamı oluşmasına neden olan kayıt dışı istihdam çok yaygındır.

Son yıllarda süreklilik arz eden yüksek enflasyon oranlarının gerilemesi ile birlikte özel sektörün ekonomideki rolü artmış ancak daha etkin kaynak kullanımı, rekabet gücünü artırma ve piyasa mekanizmasını güçlendirmeyi başaramamıştır.

Bölge sanayinin en önemli sorunları arasında yer alan pahalı girdilerle üretim ve haksız rekabete bir çözüm getirilememiştir. Dolayısıyla sanayinin kabuk değiştiğini ama beklenen istihdamı yaratmadığını söyleyebiliriz. Bu durumla sanayi sektörünün bölgenin istihdam sorununu çözmede motor görevi üstlenemeyeceği söylenebilir. Bunun için de, yatırım ortamının iyileştirilmesi yanında bankaların ve sermaye piyasasının sanayiye ve yeni yatırımlara uzun vadeli kaynak yaratır duruma gelmesinden başka çıkar yol görünmüyor (http://www.izto.org.tr/NR/rdonlyres/7475BDA1-95B7-4855-B351-9ADCE4362_AFE/5928/sanayi_ayetim.pdf).

4. GAP'ın Sosyal Yönü

Güneydoğu Anadolu Bölgesi ile Türkiye'nin daha gelişmiş bölgeleri arasındaki farkı ortadan kaldırmayı ve dengeli bir gelişmeye katkıda bulunmayı amaçlayan GAP'ın başarısı, büyük ölçüde uygulandığı alandaki toplumun iyi tanınması ve halkın projeye katılım ve desteğine bağlıdır. Bu nedenle sosyal araştırmalar ve bunlara dayalı uygulamalar, GAP'ın en önemli bileşeni durumundadır. Nitekim, yapılan "Toplumsal Değişme Eğilimleri", "Nüfus Hareketleri", "Kadının Statüsü ve Kalkınma Sürecine Entegrasyonu", "Baraj Göl Aynasında Kalacak Yerleşimlerin İstihdam ve Yeniden Yerleştirme Sorunları" gibi araştırmaları takiben, uygulama sürecine halkın katılımını sağlayarak, sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirmek üzere "GAP Sosyal Eylem Planı" hazırlanmıştır. Planın belirlediği politika ve hedefler doğrultusunda GAP İdaresi, 1995 yılından itibaren bölgede kadın nüfusun geliştirilmesine ve eğitimine yönelik "Çok Amaçlı Toplum Merkezleri" (ÇATOM) oluşturmaktadır. Bu merkezlerin yaygınlaştırılmasında, çeşitli kamu kuruluşlarının yanı sıra hükümet dışı kuruluşlar ve UNICEF gibi uluslararası kuruluşlarla işbirliği yapılmaktadır. 1998 yılı sonu itibariyle sayıları 21'e ulaşan ÇATOM'lar aracılığı ile bugüne kadar 15.000 kadına ulaşılmıştır (Gündüz, 2006, 216).

GAP Projesinin tamamlanmasıyla birlikte yılda 150-200 bin kişiye doğrudan istihdam sağlanacaktır. GAP illerinin ekonomik göstergeler (toplam hasıla, kişi başına gelir gibi) itibariyle Türkiye ortalamasını, 2000 yılından başlayarak giderek artan bir hızla orta veya daha uzun bir vadede yakalaması buna karşılık eğitim, sağlık gibi sosyal sektörlerde gerekli öncelikler ve politikalar çerçevesinde tatmin edici sonuçların alınması beklenmektedir.

GAP'da 1.7 milyon hektar sulama ve 6750-MW kurulu güce tekabül eden bir yatırım programı öngörülmektedir. Yap-İşlet-Devret modeli ile ihale edilen Birecik Barajına ilaveten Karkamış, Cizre ve Ilısu barajları ile Mardin-Ceylanpınar, Dicle-Kralkızı, Seve, Besni-Keysun sulama projeleri de bu dönem için öngörülen projeler arasındadır.

GAP Projesinin hedefinde, Harran Üniversitesi, GAP uluslararası Havaalanı, Gaziantep-Şanlıurfa--Habur Otoyolu, Gaziantep-Habur Demiryolu gibi anahtar projeler yer almaktadır.

Bölge'nin harita, imar ve altyapı projelendirme ihtiyaçları entegre bölge planlaması anlayışı içinde nüfus ve mekansal gelişme verilerine dayanılarak karşılanmaktadır. Yatılı ilköğretim bölge okullarının (YİBO) yaygınlaştırılması ve taşınmalı eğitim sisteminin geliştirilmesi, sağlık göstergelerinde ise Sağlık Bakanlığı'nca belirlenen ulusal hedeflere ulaşılması amaçlanmıştır.

Sanayileşme konusunda yatırımcıların yönlendirilmesi ve teşviki için bölge bazında teşkilatlanma (Ekonomik Kalkınma Ajansı Modeli) özel teşvikler ve devletin bu bölge için sanayideki rolünün bir müddet daha devam etmesi öngörülmüştür. Atıl kalmış veya düşük kapasite ile çalışan tesislerin ekonomiye kazandırılması ile Organize Sanayi Bölgeleri ve Küçük Sanayi Sitelerinin hızla tamamlanmasının gereği ve önemi esas alınmıştır(<http://www.msxlabs.org/forum/satirlarla-turkiye/12088-guneydogu-anadolu-projesi-gap.htm>).

GAP uygulamasının gerçekleşme düzeyi arttıkça, ihtiyaç duyulan iş gücü de artmaktadır. Bu durum dikkatlerin fiziki yatırımlardan giderek insan kaynakları kapsamında işgücüne yönelmesini kaçınılmaz kılmaktadır. Meydana gelmiş ve gelmesi beklenen iş olanaklarının bölgenin 1985 ve öncesi sahip bulunduğu işlerin niteliğinden farklı olarak teknik ve uzmanlık bilgi ve becerisi isteyen işler oldukları görülmektedir. Bu durum bölge işgücünü temelden etkileyerek kendisini özellikle eğitim boyutunda yeniden iş ve meslek eğitimi almaya zorunlu kılmaktadır.(<http://www.ksef.gazi.edu.tr/dergi/pdf/Cilt12-No2-2004Ekim/smentese.pdf>)

İşgücünün niteliği ile iş verimi, kalkınma vb. arasındaki ilişkinin bilimsel olarak tespiti yeni olmayıp oldukça gerilere gitmektedir. Nitekim Rush ve Ferraz “yeni teknoloji kullanımı sonucu işgücü verimliliğinde artış ve ürün kalitesinde iyileştirme yapan firmaların, işgücü bir maliyet unsuru olarak değil, bir varlık (asset) olarak değerlendirmeye başlamış; fiziksel yatırımların yanı sıra beşeri kaynaklarda planlamalara değerli bir unsur olarak gir”diğini belirtmişlerdir. Weisbrod “teknolojik gelişme, üretim tekniklerini, mekanik donatım tiplerini ve ürün çeşitlerini değiştirdiği gibi, toplumda iktisadi kalkınmanın sadece makine unsurundaki değil, fakat, insan unsuru için yapılan hesaplamalardaki değişimleri de içermektedir” demekle, fiziki yatırımların başarı düzeyinin önemli derecede işgücü ile ilgili olduğunu açıkça vurgulamaktadır. Diğer bir ifadeyle “insan gücüne yatırım teknik ilerlemenin sağladığı imkanlardan yararlanmayı sağladığı kadar, gelişmenin devam etmesini de mümkün kılar” diyen Weisbord bir yerde, GAP v.b. projelerin geleceğinin sonuçta işgücüyle doğrudan ilgili olduğunu çok önceden söylemiş görünmektedir.(<http://www.ksef.gazi.edu.tr/dergi/pdf/Cilt12-No2-2004Ekim/smentese.pdf>)

Kalkınma çalışmalarında başarıya ulaşmanın her şeyden önce, esasen kendisi hedef olan insan kaynağının nitelik ve nicelik itibarıyla, bazı seçkin vasıflarına bağlı olduğu açıktır. Bu bakımdan GAP'ta ekonomik kalkınma için yatırımlar ne kadar önemli ise bölge insanının toplumsal gereksinimlerine dönük sosyal sektör yatırımları da (eğitim, sağlık ve kentsel altyapı) aynı oranda ağırlık taşımaktadır (<http://www.gap.gov.tr/Turkish/Dergi/D471996/hareket.html>)

Hızlı kalkınma için diğer şartlar yeri iken, beşeri kaynakları kullanma yönünden iki imkan vardır! 1: Nüfus miktarını çoğaltmak ve genel nüfus içinde işgücü miktar ve/veya kalitesini yükseltmek Eğitimin işgücü arz ve talebi açısından taşıdığı önem gün geçtikçe artmaktadır, Özellikle kalkınma sürecinde işgücünün üretim faktörü olarak aktif bir rol oynaması sonucunda ekonomi ve eğitim birbirinden gitgide artan taleplerde bulunmaktadır(www.dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/457/5186.pdf).

5. GAP Bölgesi'nde Eğitim

GAP Bölgesi, eğitim, sağlık, istihdam ve sosyal koruma gibi sosyal alanlarda ülke ortalamalarının gerisindedir. Bölgenin kalkınması açısından, ekonomik büyüme ile birlikte birey ve grupların ekonomik ve sosyal hayata aktif katılımlarının artırılması ve yaşam kalitelerinin yükseltilmesi, sosyal dayanışma ve bütünleşmenin artırılması gerekmektedir(<http://www.gap.gov.tr/Turkish/Genel/eylem812.pdf>).

Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze ülke genelinde eğitim yönünden alınan mesafenin bulunması istenilen nokta olduğu söylenemez. Özellikle bölgeler yönünden bakıldığında, GAP bölgesi eğitim verilerinin ülke ortalamasının da oldukça altında olması, bölgenin bir bütün olarak sosyo-ekonomik yapısı, özellikle de işgücünün ne durumda olduğuna ilişkin önemli ipuçlarını da vermektedir(<http://www.ksef.gazi.edu.tr/dergi/pdf/Cilt12-No2-2004Ekim/smentese.pdf>).

“Okur-yazarlık” ve “okullaşma” oranı UNDP(Birleşmiş Milletler- Kalkınma Programı) tarafından her yıl yayınlanan dünya beşeri kalkınma raporunda eğitim indeksinin temel kriterlerinden birisini oluşturmaktadır. Bölge illeri eğitim sektörünün, diğer iller dikkate alındığında, yeterince gelişmediği görülmektedir. Bir başka ifadeyle, Türkiye’de bölgelerarası eğitim sektörü gelişmişlik farkının devam ettiği söylenebilir. GAP kapsamında bulunan Diyarbakır, Şanlıurfa, Batman, Şırnak gibi bölge illerinin, Türkiye eğitim sektörü gelişmişlik skalasında son sıralarda bulunması dikkat çekmektedir. Bu sıralama, bölgenin diğer sosyo-ekonomik gelişme göstergeleriyle de örtüşmektedir. Bölgede eğitim alanında gözlenen olumsuz tablo büyük kentlerin varoşlarında ise daha vahim bir hal almaktadır. Eğitim sektörünün gelişkin olmaması, okullaşma oranlarını olumsuz yönde etkilediği gibi insan kaynağı ve beşeri sermayenin düşük düzeyde kalmasını da pekiştirmektedir.(http://eab.ege.edu.tr/pdf/8_1/C8-S1-M16.pdf)

2000 yılı itibariyle Türkiye genelinde toplam okur-yazarlık oranı %85.6 iken bu oran Bölge’de % 68.8’e düşmektedir. Okur-yazarlık oranının cinsiyetler arasındaki dağılımında da Bölge Türkiye toplamının gerisindedir. Türkiye’de erkeklerin % 92.4’ü, kadınların %78.7’si okur-yazarken, Bölge’de erkeklerin %81.8’i, kadınların % 55.6’sı okur-yazardır(Tablo 1).

Tablo 1 : Türkiye’de ve Bölge’de Cinsiyete Göre Okur-Yazarlık Oranları (2000 Yılı, %)

İller	Erkek	Kadın	Toplam
Adıyaman	87.33	67.45	80.6
Batman	79.77	45.12	62.80
Diyarbakır	78.96	49.59	64.17
Gaziantep*	88.24	70.10	79.21
Mardin	80.55	52.65	66.18
Siirt	77.17	40.86	59.30
Şanlıurfa	84.29	59.36	71.71
Şırnak	65.80	23.92	46.25
Bölge	81.83	55.60	68.79
Türkiye	92.40	78.71	85.60

Kaynak : HÜNEE Projeksiyonu, 2001

Tablo:1’de görüldüğü üzere hem erkek hem de kadın okur-yazarlık sıralamasında birinci sırada Gaziantep, en son sırada ise Şırnak’ın geldiği görülmektedir.

Yine tablo:2’de Bölge’de örgün eğitimde okullaşma oranları Türkiye ortalamalarının gerisindedir.

Tablo 2 :Türkiye’de ve Bölge’de Okullaşma Oranları (2000 Yılı, %)

Eğitim Kademeleri	Türkiye	Bölge
Okul Öncesi Eğitim (3-5 Yaş)	9.8	2.1
İlköğretim (6-13 Yaş)	97.6	82.4
Ortaöğretim (14-17 Yaş)	36.6	18.4
Mesleki ve Teknik Ortaöğretim (14-17 Yaş)	22.8	6.8
Yükseköğretim*	27.8	4.3

Kaynak: Anadolu Üniversitesi, Bölge Kalkınma Planı Eğitim Planlaması Çalışması, 2001

Bölge’de 1998 yılı itibariyle 71 halk kütüphanesi vardır ve toplam okuyucu sayısı 2 364 104’tür. Toplam kitap sayısı 556 585’tir. En az halk kütüphanesi (1) ve en az kitap sayısı (15 723) olan il Kilis’tir. En az okuyucu sayısı Şırnak’tadır (40 056). Bölge’deki kütüphane sayısı ve personel azdır.

1998 yılı itibariyle Bölge’deki sinema ve tiyatro sayısı son derece yetersizdir. Bölge’de hiç özel tiyatro, opera ve bale bulunmamaktadır. Resmi tiyatroların sayısı 1’dir ve Diyarbakır ilindedir. Toplam sinema sayısı 18’dir. Batman, Mardin, Siirt, Kilis ve Şırnak illerinde hiç sinema salonu bulunmamaktadır.

5.1. Okulöncesi Eğitim

Eğitimde fırsat eşitliği açısından değerlendirildiğinde özellikle eğitim düzeyi düşük ve ekonomik açıdan yetersiz koşullara sahip ailelerin çocuklarına aile çevrelerinde bulamadıkları gelişim olanaklarının sağlanabilmesi için okulöncesi eğitim kurumlarının ve bu dönemde okullaşmanın önemi büyüktür.

Okul öncesi eğitim erken çocukluk gelişimi ve eğitim kademelerine hazırlık açısından Bölge’de büyük öneme sahiptir. Buna karşın okul öncesi eğitimde okullaşma oranı Türkiye ortalamasının altındadır. Ülke genelinde %9.8 olan okul öncesi eğitim oranı Bölge’de %2.1’e düşmektedir.

Bölge illeri içerisinde okulöncesi eğitim kademesinde Gaziantep en fazla, Şırnak ise en az okula sahip olan illerdir. Bölge’de Adıyaman, Mardin, Şanlıurfa ve Şırnak’ta özel okulöncesi eğitim kurumu bulunmamaktadır. Özel okulöncesi eğitim kurumu sayısı Diyarbakır’da 3, Gaziantep’te 9, Siirt’te 1, Batman ve Kilis’te ise 2’dir (Tablo 3).

Tablo 3 : Bölge İllerinde Okulöncesi Eğitim Veren Resmi-Özel Okul, Öğrenci, Öğretmen ve Derslik Sayıları (1999-2000)

İLLER	RESMİ				ÖZEL			
	Okul	Öğrenci	Öğretmen	Derslik	Okul	Öğrenci	Öğretmen	Derslik
Adıyaman	65	1 562	89	8	0	0	0	0
Diyarbakır	53	2 699	126	8	3	63	2	---
Gaziantep	73	2 788	131	19	9	326	20	14
Mardin	40	975	55	2	0	0	0	0
Siirt	20	694	37	5	1	13	1	---
Şanlıurfa	43	1 508	94	19	0	0	0	0
Batman	18	657	33	8	2	30	1	---

Şırnak	4	177	8	10	0	0	0	0
Kilis	16	479	26	7	2	31	0	---
Bölge	332	11 539	599	86	17	463	24	14
Türkiye	7 934	199 359	10 390	1 148	637	14 585	1 277	510

Kaynak : MEB, 2000 verileri ve HÜNEE Projeksiyonu

5.2. İlköğretim

İlköğretimde okullaşma oranı ülke genelinde %97.6 iken Bölge'de %82.4'dür ve okul sayısı, öğrenci/öğretmen ve öğrenci/derslik oranları açısından da Ülke ortalamalarının altındadır. Türkiye'de ortalama olarak 31 öğrenciye bir öğretmen, ortalama 42 öğrenciye bir derslik düşmekteyken; Bölge'de 43 öğrenciye bir öğretmen, 58 öğrenciye bir derslik düşmektedir (Tablo 4).

Tablo 4 : Bölge İllerinde Resmî-Özel İlköğretim Okulu, Öğrenci, Öğretmen ve Derslik Sayıları (1999-2000)

İLLER	RESMİ				ÖZEL			
	Okul	Öğrenci	Öğretmen	Derslik	Okul	Öğrenci	Öğretmen	Derslik
Adıyaman	763	115 145	3 509	2 513	2	237	12	15
Diyarbakır	1 169	232 137	5 693	3 731	5	1 782	73	89
Gaziantep	723	239 015	4 809	3 864	10	2 898	145	114
Mardin	693	124 844	2 820	2 182	0	0	0	0
Siirt	278	44 594	1 301	1 195	1	213	13	12
Şanlıurfa	1 348	230 422	5 424	3 420	2	661	44	35
Batman	379	90 574	1 930	1 479	4	670	37	45
Şırnak	219	60 747	952	911	0	0	0	0
Kilis	104	20 523	903	568	2	211	14	15
Bölge	5 676	1158 001	27 341	19 863	26	6 672	338	325
Türkiye	42 642	9740 008	312 663	236 784	681	175 272	12 172	8 174

Kaynak : MEB, 2000 verileri ve HÜNEE Projeksiyonu

İlköğretimde cinsiyete göre okullaşma oranlarında Bölge, ülke ortalamalarının gerisindedir. Türkiye'de kız çocuklarının ilköğretimde okullaşma oranı ortalama yüzde 92.3 iken Bölge'de ortalama 75.2'tür (Tablo 5).

Türkiye'deki toplam 203 Yatılı İlköğretim Bölge Okulu (YİBO)'nun, 45'i Bölge'de bulunmaktadır. Toplam 102.4 bin öğrencinin, 25.4 bin'i Bölge'deki okullarda eğitim görmektedir. Bunların 4.4 bin'i (yüzde 17.5) kız öğrencidir. Ayrıca Bölge'de 8 adet Pansiyonlu İlköğretim Okulu (PİO) bulunmaktadır. Bu okullarda da 4.2 bin öğrenci eğitim görmektedir.

Tablo 5 : İlköğretimde cinsiyete göre okullaşma oranları (2000)

İl	Okullaşma Oranı (%)		
	Kız	Erkek	Genel
Adıyaman	70.2	83.5	76.89

Batman	63.6	86.2	94.5
Diyarbakır	66.6	88.7	78.21
Gaziantep	82.7	97.0	93.88
Kilis	77.5	91.7	96.65
Mardin	62.8	97.8	87.54
Siirt	65.6	89.3	78.75
Şanlıurfa	65.4	84.2	73.29
Şırnak	67.6	86.4	82.24
Bölge	75.2	96.9	82.39
Türkiye	92.3	98.4	97.60

Kaynak : MEB, 2000 verileri ve HÜNEE Projeksiyonu

Taşınmalı eğitim kapsamındaki Şırnak-Silopi’de 8.sınıf öğrencilerinin aktif öğrenmelerini sağlamak, öğrenme başarılarını arttırmak üzere, öğrenci ve öğretmenlerin eğitim ihtiyaçları doğrultusunda öğretmenlere hizmet içi eğitim vermek amacıyla GAP-BKİ ve UNDP işbirliği ile “Eğitimde Kurumsal Sistemin Güçlendirilmesi ve Kırsal Alanda Okula Erişimin İyileştirilmesi Projesi” başlatılmıştır. Bölge’de YİBO’lar, PİO’lar ve taşınmalı eğitim yaşamsal önem taşımaktadır.

5.3. Ortaöğretim

Ortaöğretim kademesinde ülke genelinde yüzde 36.6 olan okullaşma oranı, Bölge’de yüzde 18.4’tür. 2000 yılı itibarıyla Türkiye genelinde ortalama 18 öğrenciye bir öğretmen, ortalama 31 öğrenciye bir derslik düşmekteyken; Bölge’de ortalama 25 öğrenciye bir öğretmen, ortalama 40 öğrenciye bir derslik düşmektedir. Tablo 6’da görüldüğü gibi..

Tablo 6 : Bölge İllerinde Resmi-Özel Genel Ortaöğretim Kurumu, Öğrenci, Öğretmen ve Derslik Sayıları (1999-2000)

İLLER	RESMİ				ÖZEL			
	Okul	Öğrenci	Öğretmen	Derslik	Okul	Öğrenci	Öğretmen	Derslik
Adıyaman	23	13 073	449	225	2	55	4	15
Diyarbakır	28	21 939	906	445	3	424	51	47
Gaziantep	32	21 209	844	622	8	947	110	88
Mardin	12	7 364	317	192	0	0	0	0
Siirt	7	2 649	138	100	0	0	0	0
Şanlıurfa	26	11 597	502	383	3	330	53	38
Batman	9	6 936	234	137	2	12	7	16
Şırnak	6	1 926	67	57	0	0	0	0
Kilis	5	1 852	149	87	1	32	7	4
Bölge	148	88 545	3 606	2 248	19	1 800	232	208
Türkiye	2 216	1120 904	60 880	35 822	446	54 633	9 243	7 704

Kaynak : MEB, 2000 verileri ve HÜNEE Projeksiyonu

5.4. Mesleki ve Teknik Ortaöğretim Kurumları

Ülke genelinde yüzde 22.8 olan okullaşma oranı, Bölge'de yüzde 6.8'e düşmektedir. Türkiye'deki resmi mesleki ve teknik ortaöğretim kurumlarının yüzde 5.6'si Bölge'dedir.

Bölge'deki 178 mesleki ve teknik lisede 33.5 bin öğrenci ve 3 bin öğretmen bulunmaktadır. Bölge'deki bir okulda ortalama 188 öğrenci ve 17 öğretmen bulunmakta ve 11 öğrenciye bir öğretmen düşmektedir (Tablo 7).

Tablo 7:Bölge İllerinde Resmi-Özel Mesleki ve Teknik Ortaöğretim Kurumu, Öğrenci, Öğretmen ve Derslik Sayıları (1999-2000)

İller	Resmi			
	Okul	Öğrenci	Öğretmen	Derslik
Adıyaman	25	4 693	464	217
Diyarbakır	28	4 276	485	239
Gaziantep	38	10 318	620	360
Mardin	20	3 066	322	171
Siirt	9	1 646	122	99
Şanlıurfa	34	5 506	573	391
Batman	8	1 567	148	91
Şırnak	7	1 075	72	70
Kilis	9	1 336	175	93
Bölge	178	33 483	2 981	1 731
Türkiye	3 165	841 940	67 221	30 067

Kaynak : MEB, 2000 verileri ve HÜNEE Projeksiyonu

Mesleki ve teknik ortaöğretim okulları; Endüstri Meslek Liseleri, Kız Meslek Liseleri, Ticaret Liseleri ve İmam-Hatip Liselerinden vb. oluşmaktadır. Mesleki ve teknik liselerde 37 farklı program içinde en yaygın olanı elektrik bölümüdür. Bunu metal işleri, tesviye, bilgisayar ve elektronik bölümleri izlemektedir. Bu okullarda kız öğrenci oranı yüzde 34.5'dir.

Türkiye'deki toplam 24 özel mesleki ve teknik ortaöğretim kurumundan hiçbiri Bölge'de bulunmamaktadır. Bölge'de hemen her alanda ara-insan gücüne gereksinim bulunmasına karşın, mesleki ve teknik ortaöğretim kurumlarına ilgi oldukça düşüktür. Bu durum, Bölge'de yeterli iş alanlarının olmayışı ve eğitim kurumu - istihdam ilişkilerinin yetersizliğinden kaynaklanmaktadır.

5.5. Yükseköğretim

Türkiye'de 53'ü kamu 21'i vakıf üniversitesi olmak üzere toplam 74 üniversite bulunmakta ve 1999-2000 öğretim yılında 1milyon 793 bin öğrenci ön lisans ve lisans öğrenimi görmektedir. Kamu üniversitelerinin üçü Bölge'dedir ve bu üniversitelerin ön lisans ve lisans programlarında 36 bin öğrenci bulunmaktadır ve aynı dönemde Bölge'de 4.8 bin öğrenci mezun olmuştur.

Ülke genelinde olduğu gibi, Bölge üniversitelerinin toplum ve sanayi işbirliğini yeterince kuramadığı ve mevcut kapasiteleri ile Bölge kalkınmasına yeterince katkıda bulunamadıkları gözlenmektedir. Üç üniversitede de GAP araştırma merkezleri bulunmasına karşın, merkezlerin

etkinlikleri istenilen düzeyde değildir. Bununla birlikte üniversiteler ve GAP araştırma merkezleri ileriye yönelik çalışmalar için bir potansiyel oluşturmaktadır.

Tablo 8 : Doğu ve Güneydoğu Üniversitelerinin Bütçeleri ve Hacettepe Üniversitesi

Yıllar *	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Üniversiteler						
Adıyaman	---	---	---	---	---	---
Atatürk Üniv.	54.129	74.526	111.026	125.994	167.567	177.925
Dicle Üniv.	30.235	48.366	63.757	73.214	87.652	103.810
Fırat Üniv.	33.562	51.256	76.386	72.617	90.892	99.639
Harran Üniv.	18.325	29.248	39.280	46.341	54.598	68.863
İnönü Üniv.	22.738	39.843	51.774	59.388	77.560	81.091
Gaziantep Üniv.	25.659	39.879	52.087	46.431	56.951	74.894
Kafkas Üniv.	8.658	13.855	18.722	21.359	29.636	41.414
Yüzüncüyıl Üniv.	26.228	40.528	56.517	78.269	88.012	82.637
HACETTEPE	93.476	132.889	187.332	211.264	263.805	305.363

Kaynak : <http://www.sgdb.hacettepe.edu.tr/butce/04abut.xls>

* milyon YTL

Tablo:8'de Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde bulunan üniversitelerin bütçeleri yer almaktadır. Söz konusu üniversiteler içerisinde en yüksek paya Atatürk Üniversitesi, en düşük paya ise Kafkas Üniversitesi sahip olmaktadır. Oysa Hacettepe Üniversitesinin bütçesine bakılacak olunursa Bölgede bulunan yaklaşık dört ve beş üniversitenin bütçesinden daha fazla olduğu görülecektir.

Tablo 9: Bölgelere Göre Eğitim Fakültelerinde Öğretim Elemanına Düşen Öğrenci Sayısı (2004)

Bölgeler	Karadeniz	Marmara	İç Anadolu	Ege	Akdeniz	Doğu Anadolu	Güneydoğu Anadolu
Öğretim Elemanı							
Bir Öğretim Üyesine/Elemanına Düşen Öğrenci Sayısı	47	35	28	35	41	42	40
Bir Profesöre Düşen Öğrenci Sayısı	1127	384	259	350	838	940	996
Bir Doçente Düşen Öğrenci	1565	846	362	1267	1066	1106	885

Sayısı							
Bir Yrd. Doç. Düşen Öğrenci Sayısı	141	173	114	126	154	114	174
Diğer Öğretim Elemanlarına Düşen Öğrenci Sayısı	73	53	50	60	63	75	64

Kaynak: <http://www.egitimsen.org.tr/index.php?yazi=43>

Tablo:9'da görüldüğü gibi batıdan doğuya gidildikçe öğretim elemanlarına düşen öğrenci sayısında artışlar gözlenmektedir.

Eğitim fakültelerindeki akademik düzeyin düşüklüğünün yanı sıra, öğrencilerin istihdam alanında kendilerine yer bulamama kaygısı/korkusu öğretmen adaylarında moral ve motivasyon bozukluğu ile umutsuzluğa düşmesine neden olmaktadır.

Eğitim fakültelerinde öğretmen yetiştirilmeye başlanan 1983 yılından bu yana yaklaşık 200 bin civarında öğretmen emekli olmuştur. 1983'de Türkiye'de öğretmen sayısı 330 bin iken 22 yılda bu sayı yüzde kırk beş artarak 600 bine ulaşmıştır. Bu sayıya Milli Eğitim Bakanlığı'nın merkez ve taşra kurum yöneticileri dahildir. Ortaöğretim, ilköğretim ve okul öncesi eğitimde öğrenci sayısı ise; 1983'de 9 milyon iken 2004'te 14 milyona çıkmıştır. Öğretmen sayısı %45 artarken, öğrenci sayısı %55 artmıştır. Halen 12 bin okulda ikili, 17 bin okulda birleştirilmiş sınıfta eğitim yapılmaktadır. Büyük kentlerde sınıf mevcutları ortalaması 56'dır. 30 öğrencili sınıflar, normal eğitimli okullar olabilmesi için 200 bin öğretmene gereksinim duyulmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı'nın 2004 yılı başında saptadığı öğretmen açığı 96 bindir.

Eğitimle kalkınma arasında doğrusal bir ilişki vardır. Eğitimin yatırım olarak sonucu ancak 20-25 yıl sonra görmektedir. Üniversiteler toplumların eğitim ve öğretim, kültürel, ekonomik, sosyal, politik ve idari yönden rehberleri olan öncü kuruluşlardır. Aynı zamanda Üniversiteler toplumun en üst düzeyde eğitim veren, araştırma yapan kurumlarıdır. Üniversite toplumsal bir organizma ve aynı zamanda canlı bir kurumdur.

5.6. Yaygın Eğitim

Bölge'deki okullaşma ve okuma-yazma oranlarının düşüklüğü, toplumsal cinsiyet rollerindeki farklılaşma, göçerler ve mevsimlik işçilerin varlığı, iş ve mesleki becerilerdeki sorunlar, genç nüfus oranının yüksekliği, üretim ilişkilerindeki farklılaşma ve kırdan kente göçün hızı ve boyutları yaygın eğitimin önemini daha da artırmaktadır. Buna karşın Bölge'de yaygın eğitim programları yetersizdir. Özellikle kadınlar yaygın eğitimden yeterince yararlanamamaktadır. Yaygın eğitimde temel sorumluluk MEB'nin olmakla birlikte, iş-meslek, beceri edindirme konularında İİBK(İş ve İşçi Bulma Kurumu), Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Valilikler, Kaymakamlıklar, belediyeler, GAP-GİDEM'ler ÇATOM'lar, Gençlik ve Kültür Evleri, SHÇEK(Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu) Toplum Merkezleri ve Sivil Toplum Kuruluşları (STK'lar) gibi çok sayıda kurumun da çalışmaları bulunmaktadır (Paksoy,2001,249).

1999-2000 yıllarında Bölge'de MEB Halk Eğitim Merkezleri (HEM)'nce açılan bin okuma-yazma kursundan 8.8 bin'i kadın, 50.2 bin'i erkek 59.6 bin kursiyer, meslek kurslarından 72.1 bin, sosyal-kültürel kurslardan 13.5 bin kursiyer yararlanmıştır (Tablo 9).

Tablo 10 : Bölge İllerinde Halk Eğitim Merkezleri, Kurum ve Kursiyer Sayıları (1998-1999)

İller	Kurum Sayısı	Kursiyer Sayısı			
		Toplam	Meslek Kursları	Sosyo-Kültürel Kurslar	Okuma-Yazma Kursları
Adıyaman	9	12 584	9 425	2 347	812
Diyarbakır	14	23 138	15 317	2 908	4 913
Gaziantep	9	15 001	9 806	2 908	2 287
Mardin	10	14 590	11 037	501	3 052
Siirt	7	12 601	3 685	1 593	7 323
Şanlıurfa	11	7 404	3 318	117	3 969
Batman	6	7 897	3 951	730	3 216
Şırnak	6	4 195	1 281	266	2 648
Kilis	3	3 722	3 141	458	123
Bölge	75	101 132	60 961	11 828	28 343
Türkiye	920	961 044	637 458	220 690	102 896

Kaynak : MEB, 2000

Türkiye'de çıraklık eğitimine ilişkin sorunlar, Bölge illerinde daha fazla etkisini göstermektedir. Ayrıca Türkiye nüfusunun yüzde 10'u, ortaöğretim düzeyinde öğrencilerin yüzde 11,6'sı Bölge'de bulunmasına karşın; Türkiye'de mevcut 330 Çıraklık Eğitim Merkezi (ÇEM)'nin yalnızca yüzde 6.1'i ve çıraklık eğitiminden yararlanan 228.8 bin kişinin yalnızca yüzde 3.7'si Bölge'dedir (Tablo 10).

Tablo 11 : Bölge İllerinde Çıraklık Eğitim Merkezleri: Kurum ve Kursiyer Sayıları (1998-1999)

İller	Kurum Sayısı	Kursiyer Sayısı				
		Toplam	Aday Çırak	Çırak	Kalfa	Usta
Adıyaman	4	685	4	497	184	---
Diyarbakır	2	471	---	317	122	32
Gaziantep	5	4 003	---	2 803	904	296
Mardin	1	749	8	419	191	131
Siirt	1	291	197	---	37	57
Şanlıurfa	4	1 134	186	324	608	16
Batman	1	448	---	193	190	65

Şırnak	1	---	---	---	---	---
Kilis	1	632	---	516	79	37
Bölge	20	8 413	395	5 069	2 315	634
Türkiye	330	228 844	10 383	14 016	58 019	14 426

Kaynak : MEB, 2000

6. Eğitimin Önündeki Engeller

GAP ile birlikte Bölgenin tarıma dayalı ihracat üssü merkezi olması hedeflenmektedir. Ancak istihdamın sektörlere göre dağılımına bakıldığında, tarımın payı %71, Sanayiinin %5 ve hizmet sektöründe %24 olduğu görülmektedir. Tüm ülke genelinde ise bu oranlar sırasıyla tarımda %49.8, sanayide %15 ve hizmet sektöründe %35.2'dir. Buna göre GAP'ın belirlenen hedefleri tutabilmesi için, tarımın bölgesel ekonomi içindeki payının %23'lere, sanayiinin %24'lere, ve hizmetlerin bölgesel ekonomideki payını ise %53'lere çekmesi gerekmektedir. Bu durum, tarımda yeni teknolojilerin ve üretim sistemlerinin kullanılmasını zorunlu kılarken; giderek tarıma dayalı bir sanayiinin inşa edilmesiyle işgücünün mevcut halen yapısıyla bu oranların yakalanması mümkün görünmektedir. Ancak tarıma dayalı bir sanayiinin beklenen düzeyde gerçekleşebilmesinin önündeki en büyük engellerden biri işgücünün eğitim boyutundaki problemleri olduğunun görüldüğü ve bu problemlerin ise şu alanlarda yoğunlaştığı söylenebilir:(<http://www.ksef.gazi.edu.tr/dergi/pdf/Cilt12-No2-2004Ekim/smentese.pdf>)

- Bölge işgücü eğitim düzeyinin okullaşma oranının düşük olması
- İş ve meslek bilgi ve becerisi veren orta öğretim düzeyindeki okullaşma oranının düşük olması.
- Yaygın eğitim kapsamında, çıraklık sistemlerine katılımı özendirici yeterli tedbirlerin bulunmaması
- GAP ile birlikte ortaya çıkmış ve çıkması beklenen yeni iş ve mesleklerle, her düzeyde ve türdeki eğitim arasında yeterli ilişkinin bulunmaması
- Eğitim kurumlarıyla-işverenler ve diğer toplumsal kurumlar arasında yeterli işbirliği ve koordinasyonun bulunmaması
- Okul hayatından çalışma hayatına geçişte yeterli eşgüdüm ve koordinasyonun olmayışı.
- Bölgede kadınların eğitim ve statüsünün düşük olması.

Bölge için altı çizilmesi gereken önemli bir nokta eğitimin ilköğretim düzeyinde yoğunlaştığı ve daha üst düzeylere yayılmadığıdır. Ayrıca bölge genelinde geleneksel değerlerin ve ataerkil ilişkilerin hala varlığını sürdürmesi, kız çocuklarının okumaması gerektiği anlayışı, küçük yaşta nişanlanması ve evlendirilmesi, geleneksel anlayış gereği bazı ailelerin kız çocuklarının fiziksel olarak gelişmiş olmaları nedeniyle 6,7 ve 8. sınıflardan sonra okula göndermemeleri, ailede kız çocuklarına, anneye yardımcı gözüyle bakılması, bu çocukların geleceği ile kaygı duyulmaması kırsal alanda olduğu gibi kentsel alanda da kız çocuklarının erkek çocuklarına oranla daha az eğitim kurum ve süreçlerinden yararlanmasına veya erken yaşta okulu bırakmak zorunda kalmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla kız çocuklarının okullaşma oranı, erkek çocukların okullaşma oranlarından daha düşüktür. Zorunlu ilköğretimden sonraki okullaşma düzeylerinde, Türkiye ile GAP Bölgesi ve bölge nüfusu içerisinde kız çocukları ile erkek çocukları arasındaki farkın ortadan kaldırılması ya da en aza indirgenmesi için çalışmalar yapılmaktadır.

Kadının eğitimine devam etme yılının ortalama 3,5 yıl olduğu Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde çocuk ve anne ölüm oranlarının yüksek olması, kadınları çok sık doğuma ve eşinin birden fazla kadınla evlenmesine razı olmaları, her türlü hijyenden yoksun bir ortamda yaşaması ve yaşam beklentisinin sadece fizyolojik ihtiyaçlardan karşılanmasıyla sınırlı olması, kadının eğitimsizliğinin sonucudur (http://www.gap.gov.tr/Turkish/Frames/fr_15.html).

7. Sonuç ve Öneriler

İnsanların maddi refahını sağlamak kadar, onların bilgi, kültür ve beceri düzeylerinin yükseltilmesi de Devlet'in önemli fonksiyonlarından biridir. Bu fonksiyonun tam anlamıyla yerine getirilebilmesi için, eğitim ve öğretim faaliyetlerinin geliştirilmesi, yaygınlaştırılması ve daha nitelikli biçimde uygulanması şarttır.

Gelişen sanayi ve teknoloji, insan gücüne dayanan işleri büyük ölçüde mekanizasyonla çözmektedir. Uluslar arası düzeyde rekabete şans tanıyan emek-yoğun sektör veya faaliyet kalmamış gibidir. Günümüzde, bilgi ve özel beceri sahibi mühendis ve bilim adamlarına, öğretmenlere ve öğretim üyelerine, iş adamları ve sanayicilere büyük ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu nedenle, eğitim her yurttaşın anayasal bir hakkıdır. Hiç kimsenin; cinsiyeti, bulunduğu coğrafi konum, mali imkanlar nedeniyle, bu hakkı zarar görmemelidir. Eğitimde fırsat eşitliği sağlanmalıdır. Bu amaçla, okul sayısı artırılarak başarılı köy çocuklarına öncelik tanınmalı ve ekonomik açıdan desteklenmelidir.

GAP bölgesel kalkınmayı sağlamaya yönelik bir yatırım projesi olmanın yanında, ulusal düzeyde ekonomik kalkınma ve sosyal istikrar hedeflerine katkıda bulunmayı amaçlayan çok kapsamlı bir projedir. Bu projenin amacına uygun şekilde yürütülmesi ve gerçekleşmesinde fiziki sermaye yatırımlarının yanında, bölgedeki insan sermayesine yatırım, en başta eğitim, ihmal edilmemelidir. Çünkü kalkınma çalışmalarında başarının insan kaynağının nitelik ve nicelik itibarıyla vasıflarına bağlı olduğu açıktır. Bu bakımdan, GAP'ta ekonomik kalkınma için yatırımlar ne kadar gerekli ise, hem bölge insanının toplumsal ihtiyaçlarını karşılamak hem de GAP'la birlikte ihtiyaç duyulacak gerekli uzmanlık ve teknik beceriye sahip işgücünü sağlamak üzere sosyal sektör yatırımları, eğitim de aynı oranda ağırlık taşımaktadır. GAP bölgesi eğitim alanında ülke ortalamasının altındadır. Eğitim alanındaki gelişmemişlik insan kaynağının ve beşeri sermayenin de düşük düzeyde kalmasına yol açmıştır.

Bunun için, eğitim harcamalarının, kamu harcamaları içerisindeki payı % 20'lerin üzerine çıkarılmalıdır. Bölgede bulunan üniversiteler; kütüphane, araç, gereç ve öğretim üyesi sayıları bakımından zenginleştirilmeli ve bütçeleri yüksek oranlarda arttırılmalıdır. Bölge'de halk kütüphaneleri ve gezici kütüphanelere işlerlik kazandırılarak, okuma sevgisi ve alışkanlığı yaygınlaştırılmalıdır. Okuma-yazma seferberliği ile her yaştaki yurttaşa okuma-yazma öğretilmelidir.

Buna ek olarak;

Bölgeye yönelik eğitim yatırımları artırılmalı

- Bölgede, gerek ilköğretim gerekse orta öğretim düzeyinde yeni okullar açılması ve kapasite artırmaya yönelik çalışmalarının sürdürülmesi.
- Bu okulların şehirlerin göç almış yerlerinde kurulmasına öncelik verilmesi.
- İlköğretimde uygulanan ve çok başarılı görünen bedelsiz kitap uygulamasının orta öğretim okullarını da kapsayacak şekilde geliştirilmesi.
- Taşınabilir eğitimin orta öğretimi de kapsayacak şekilde uygulanması ya da öğrencilere yol parası yardımı yapılması.
- Orta öğretim kurumlarına çok uzak bölgelerdeki öğrenciler için sınav şartı olmayan yurt/pansiyon imkanları sağlanması.

Tüm ilköğretim öğrencilerine okul günlerinde bedelsiz, sıcak öğle yemeği verilmeli

- Yoksul ailelerin çocuklarını okula göndermelerinin önündeki en temel engellerden biri olan okul masraflarının azaltılması için okullarda her öğrenciye bedelsiz öğle yemeği sağlanması.
- Bu uygulamanın kolaylaştırılması için uzun dönemde okulların tek tedarikçi olmasına yönelik altyapının hazırlanması.

Bölgede örnek okullar açılmalı

- Bölgede Türkiye'nin saygın üniversitelerine öğrenci gönderebilecek nitelikte, yüksek kalitede eğitim veren, seçkin okulların açılması.
- Bölge üniversitelerinde, bölge dışından öğrencileri de çekebilecek nitelikte, yüksek kaliteli programların açılması.

Meslek okulları işlevsel ve öğrencilere daha cazip hale getirilmeli

- Bölgenin insan gücü ihtiyaçlarına yönelik projeksiyonlar yapılması ve bu projeksiyonlar doğrultusunda mevcut meslek liselerinin dönüştürülmesi ve/veya yeni meslek liseleri açılması.
- Mezunların istihdamı için de meslek okullarının özel sektörle işbirliğinin desteklenmesi.

YİBO (Yatılı İlköğretim Bölge Okulu) koşulları düzeltilmeli

- YİBO'ların fiziki koşullarının geliştirilmesine yönelik mevcut projelerin sürdürülmesi ve bu yönde yeni projeler üretilmesi.
- YİBO'lardaki aşırı disiplin ortamının yumuşatılması amacıyla belirli bir eğitimden geçmiş yardımcı personel tarafından düzenlenecek müfredat dışı aktivitelerin gerçekleştirilmesi; üretken ve öğrencilerin becerilerini geliştirmeye yönelik bir bakış açısının benimsenmesi.

Taşınabilir eğitim daha şeffaf ve halkın denetimine açık hale getirilmeli

- Özellikle iklim ve yol koşulların çok zor olduğu belirli bölgelerde taşınabilir sistemin 5. sınıftan itibaren başlaması; daha faydalı olacaktır.

Bölge üniversitelerinin sorunlarına öncelik verilmeli

- Özellikle bölgede bulunan üniversitelerin fakülte sayıları artırılmalı ve yetersiz öğretim elemanı sayısının çoğaltılmasına özen gösterilmelidir

Kaynaklar

Baro,R.J.(1998), Human Capital and Growth in Cross-Country Regression,Harvard University,London.

Direk,Yaşar Subaşı ve Yılmaz,Aysel(2001), 'Diyarbakır'da Ticaretin Gelişimi ve GAP Sonrası Sosyo-Ekonomik Yapıya Yansımaları' GAP ve Sanayi Kongresi,Bildiriler Kitabı, Diyarbakır

Erkan, Hüsnü.(1987), Sosyo –Ekonomik Bölgesel Gelişme,İzmir.

Gündüz,A.Yılmaz.(2006), Bölgesel Kalkınma Politikası,Ekin Kitapevi, Bursa

Kılıçkap,Erol,vd..(1999), 'GAP'ın Diyarbakır İlindeki Tarıma Dayalı İmalat Sanayindeki Gelişme Sürecine Etkileri 'GAP ve Sanayi Kongresi,Bildiriler Kitabı, Diyarbakır

Kozlu,C.(1995), Türkiye Mucizesi İçin Vizyon Arayışları ve Asya Modelleri, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara.

Özgen,Levin(2001), 'Küreselleşme ve Sanayileşme Üzerine;Güneydoğu Anadolu Projesi ve Diyarbakır Özelinde Gözlemler' GAP ve Sanayi Kongresi Bildiriler Kitabı,Diyarbakır.

Paksoy,Mustafa.(2001), 'GAP Kapsamındaki İllerde Sosyo-Ekonomik Göstergeler ve Türkiye Karşılaştırması', II.GAP ve Sanayi Kongresi,Bildiriler Kitabı, Diyarbakır.

Üçcan, Fikret.(1992), Önce İnsan, Kalkınma İnsanla Başlar, Erkal YAVİ, Ankara.

Yiğit,M.Şirin. 'GAP'ta Sanayileşme ve Kalkınma Politikaları', GAP ve Sanayi Kongresi Bildiriler Kitabı,Diyarbakır.

<http://www.egitimsen.org.tr/index.php?yazi=43>

- <http://www.gap.gov.tr/Turkish/Dergi/D471996/hareket.html>
http://www.izto.org.tr/NR/rdonlyres/7475BDA1-95B7-4855-B351-9ADCE4362AFE/5928/sanayi_ayetim.pdf
<http://www.msxlabs.org/forum/satirlarla-turkiye/12088-guneydogu-anadolu-projesi-gap.htm>
<http://www.sgdb.hacettepe.edu.tr/butce/04abut.xls>
<http://www.akdeniz.edu.tr/iibf/yeni/genel/dergi/sayi05/11karagul.pdf>
<http://www.gap.gov.tr/Turkish/Frames/fr15.html>
<http://www.dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/457/5186.pdf>
http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=473
http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=255
<http://web.sakarya.edu.tr/~hgurak/yazilar/makale/GAP%20MakaleArs%20Gor%20Abidin%200Oncel.doc>
<http://www.ksef.gazi.edu.tr/dergi/pdf/Cilt12-No2-2004Ekim/smentese.pdf>
<http://www.gap.gov.tr/Turkish/Genel/eylem812.pdf>
<http://www.sosyoekonomi.hacettepe.edu.tr/050102.pdf>
<http://www.gap.gov.tr/gap.php?sayfa=Turkish/Ggbilgi/gbilesen.html>
http://tr.wikipedia.org/wiki/G%C3%BCneydo%C4%9Fu_Anadolu_Projesi
<http://www.gap.gov.tr/sdurum.pdf>
http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=169